

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

ДУМА В.В., кандидат юридичних наук
(Міжнародний економіко-гуманітарний
університет ім. акад. С. Дем'янчука, м. Рівне)

УДК 340.132.6

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВООХОРОННОЇ ФОРМИ ПРАВАЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто сутність та особливості правоохоронної форми правозастосовної діяльності в Україні.

Ключові слова: правозастосовна діяльність, правоохоронна форма, правовий примус.

Рассмотрены сущность и особенности правоохранительной формы правоприменительной деятельности в Украине.

Ключевые слова: правоприменительная деятельность, правоохранительная форма, правовое принуждение.

This paper deals with the nature and characteristics of law enforcement form law enforcement in Ukraine.

Keywords: law-application activity, law-enforcement form, legal compulsion.

Основною метою цієї статті є необхідність розкрити сутність та особливості правоохоронної форми правозастосовної діяльності, яка в сучасний період є недостатньо дослідженою.

Вбачається, що сутність правоохоронної форми правозастосовної діяльності можна розкрити через механізм правоохорони, який є, на нашу думку, складовою частиною механізму правового регулювання. Вироблення в теорії права визначення механізму правового регулювання в його спеціально-юридичному аспекті, незважаючи на окремі особливості точок зору різних авторів, будується з урахуванням того, що такий механізм є системою правових засобів (юридичних норм, юридичних фактів, правовідносин, індивідуальних актів та ін.), за допомогою яких здійснюється результативний правовий вплив на суспільні відносини. Враховуючи, що за допомогою охоронних норм та охоронних правовідносин здійснюється вплив на суспільні відносини у зв'язку з протиправними діями і при цьому приймаються правозастосовні рішення, які мають характер правового примусу, можемо дати визначення механізму правової охорони. Вбачається, що під механізмом правової охорони потрібно розуміти систему правових засобів (норм права, юридичних фактів, правовідносин, індивідуальних актів та ін.), за допомогою яких з метою охорони вимог правових норм, що відображають інтереси громадян, організацій і суспільства в цілому, програмується і втілюються в життя міри правового примусу до осіб, які вчинили (в деяких передбачених законом випадках – можуть вчинити) суспільно небезпечні чи суспільно шкідливі діяння.

Таким чином, невід'ємною складовою правоохоронної правозастосовної діяльності є правовий примус як метод державного управління суспільством. Правовий примус належить до найжорсткіших засобів впливу на особу. Саме тому посадові особи державних органів застосовують правовий примус, як правило, у поєднанні з іншими управлінськими прийомами. Як зазначають окремі вчені, авторитарність правового примусу незаперечна, проте в сучасний період немає жодної держави, яка б не використовувала його як найнеобхідніший засіб управління своїми справами [3, с. 189]. Важлива (хоч і не єдина) функція державного примусу – правоохоронна, включаючи правоохоронну правозастосовну. Вона полягає в локалізації, нейтралізації, недопущенні правопорушень. Тому правовий примус традиційно розглядають з позицій захисту сформованих державою правовідносин і забезпечення неухильного й точного виконання юридичних норм конкретних галузей права. Види правового примусу прийнято розглядати як явища, похідні від існуючих галузей права і властивих цим галузям правопорушень, і диференціювати згідно з існуючими галузями права. На цих підставах виділяють: кримінальний примус, цивільно-правовий примус, адміністративний примус. Всі перелічені різновиди примусу здійснюються на підставі правозастосовних актів, які стали результатом правоохоронної діяльності.

Характеристика правового примусу як методу державного управління суспільством буде

неповною без характеристики засобів правового примусу. В науковій літературі до засобів правового примусу відносять юридичну відповідальність, засоби захисту і превенції. Засоби юридичної відповідальності служать цілям покарання правопорушника, здійснення засобів захисту приводить до відновлення порушеного (такого, що порушується) неправомірною дією становища, а за допомогою превентивних засобів запобігаються протиправні дії. На підставі викладеного можна дійти висновку, що механізм правоохорони складається немов би із трьох підмеханізмів – превенції, захисту і відповідальності. Елементами механізму правоохорони та його підмеханізмами будуть охоронні норми, юридичні факти, правовідносини, норми, а також акти застосування, які є результатом правоохоронної форми правозастосовної діяльності.

При цьому слід ще раз наголосити, що правоохоронна форма правозастосовної діяльності (як і організаційно-розпорядча та судова) є прерогативою компетентних державних (чи уповноважених державою) органів, яка виступає в якості засобу, за допомогою якого ці органи можуть взяти під свій контроль процес встановлення підстав і визначення розміру примусового впливу, а також у подальшому забезпечити реалізацію правозастосовного акта. Необхідність у такому контролі можна пояснити специфічним характером відносин, які складаються у зв'язку зі здійсненням правоохоронної правозастосовної діяльності, яка виникає у зв'язку із застосуванням примусових засобів.

Чіткість процесуального оформлення правоохоронної правозастосовної діяльності є результатом стабільності і певної схожості у процесуальних формах правоохоронної правозастосовної діяльності. Як справедливо зазначається в юридичній літературі, процесуальні форми різних видів правозастосовної діяльності схожі між собою:

- 1) за характером їх функцій (призначення);
- 2) завданнями процесуальних проваджень;
- 3) принципами процесуальних проваджень;
- 4) процесуальними гарантіями забезпечення прав і обов'язків учасників цих проваджень;
- 5) структурою процесуальних проваджень [1, с. 14].

Стосовно правоохоронного правозастосування зазначимо, що спільність його процесуальної форми передбачає, з одного боку, обов'язок дотримання послідовності в здійсненні повноважень, а з іншого – певну професійну інформованість при розв'язанні питань в організаційній діяльності будь-якого державного органу.

Слід вказати, що питання про основні відмінності правоохоронної правозастосовної діяльності від інших форм правозастосовної діяльності в юридичній літературі практично не розглядалось. На нашу думку, відмінність тут необхідно проводити:

- за колом суб'єктів;
- за своєрідністю актів, які фіксують процес правоохоронної діяльності;
- за специфікою провадження;
- за способами забезпечення належної процедури;
- за термінами розгляду та розв'язання юридичних справ;
- за особливостями норм права, які застосовуються;
- за характером юридичних наслідків;
- за способами оскарження правозастосовних рішень тощо.

Викладений перелік дозволяє констатувати, що загальні та універсальні критерії розмежування правоохоронних та інших форм правозастосування відсутні. Відмінність між ними необхідно проводити виходячи із сукупності всіх умов, що характеризують процес застосування права в діяльності державних органів.

Важливою рисою правоохоронної правозастосовної діяльності є її спрямованість на охорону права від порушень. Саме у процесі правоохоронної діяльності реалізується переважна кількість правових норм, які регламентують підстави виникнення і порядок накладення юридичної відповідальності. Охорона права від порушень передбачає різноманітні форми контролю за дотриманням нормативно-правових актів; припинення правопорушень; дослідження обставин кожного випадку, в якому виявлені ознаки неправомірності; розв'язання правових колізій і суперечок; застосування юридичних санкцій за порушення правопорядку [6, с. 30].

Оскільки однією із важливих ознак сучасної демократичної держави є поступове звуження засобів примусу [2, с. 86], то логічним постає питання про можливість програмування правового

регулювання негативних суспільних відносин таким чином, щоб воно обходилося без застосування охоронних правових норм, іншими словами, без здійснення правозастосовної охоронної діяльності. Вбачається, індивідуальне правове регулювання у сфері правоохорони може здійснюватись і за допомогою координаційних засобів. Прикладами такого випадку можуть бути такі правопорушення, а відповідно, і характер негативних відносин, які ними породжуються, що повною мірою забезпечують індивідуальне регулювання і реалізацію в такому випадку примусових заходів за допомогою власних дій правопорушника і потерпілого. Адже за чинним законодавством України припускається досягнення своєрідної угоди між правопорушником і потерпілим. Така угода і регулює їх взаємні права та обов'язки. Зокрема, у трудовому праві можливе добровільне відшкодування працівником збитку, який причинений підприємству, установі чи організації. Сторона, яка є потерпілою, у свою чергу, згідна з таким порядком індивідуалізації суб'єктивних прав і обов'язків, згідна вона також і з результатами індивідуалізації. Багато таких прикладів можна навести виходячи зі змісту, скажімо, норм цивільного права, яким передбачена виплата неустойки, відшкодування збитку після отримання претензій від потерпілої сторони.

Однак вказані випадки є скоріше винятком, ніж загальним правилом, оскільки в охоронній сфері з урахуванням зазначених винятків у механізм правової охорони, як правило, включається в якості одного із елементів правозастосовний акт, який є результатом правоохоронної форми правозастосовної діяльності. Це можна пояснити тим, що реалізація правових примусових засобів обов'язково передуює виданню акта правозастосування відповідної охоронної норми, який видається у процесі здійснення правоохоронної форми правозастосовної діяльності і є кінцевою метою такої діяльності. Скажімо, для того, щоб реалізувати юридичні норми, передбачені особливою частиною КЗУпАП, необхідно видати правозастосовний акт у формі рішення чи постанови.

Правоохоронні заходи припинення в кримінальному процесі можуть застосовуватись у процесі правоохоронної правозастосовної діяльності як до порушення кримінальної справи, так і під час провадження дізнання й досудового слідства.

Здійснення правоохоронної форми правозастосовної діяльності та застосування до конкретної особи примусових засобів означає для цієї особи правообмеження, причому нерідко досить відчутні. Це пояснюється тим, що громадянин або організація дуже рідко добровільно приймають на себе обов'язок по відбуванню покарання, скажімо, у виді позбавлення волі, по оплаті штрафу чи відшкодуванні збитку тощо. Ставити в таких умовах реалізацію санкцій охоронних норм у залежність від бажань суб'єкта, який повинен підлягати примусу, – значить допустити можливість того, що втілення в життя засобів охорони правопорядку може наштовхнутись на певні, а в деяких випадках і суттєві перепони. Одночасно доцільно зазначити, що здійснення правоохоронної форми правозастосовної діяльності дозволяє урегулювати охоронні права і обов'язки в більш повному обсязі, і що важливо – в оптимально стислі строки. На підставі викладеного ми можемо дійти висновку, що вклинення в охоронний правовий вплив охоронної правозастосовної діяльності виступає одним із засобів надійності і ефективності функціонування правоохоронного механізму в цілому.

Як зазначалося вище, результатом правоохоронної форми правозастосовної діяльності є правозастосовний акт, що є підсумком здійснення інтелектуально-вольових дій – від аналізу юридичних і фактичних основ юридичної справи до викладення сутності правозастосовних рішень, які відображають найбільш важливі етапи кінцевого розв'язання юридичної справи, яка пов'язана з правопорушенням.

Абстрагування суджень про факти, які здійснюються шляхом різноманітних умовиводів, своїм підсумком буде мати як відкидання суджень про деякі несуттєві для юридичної кваліфікації обставин справи, так і описання суттєвих більш абстрактною мовою, використовуючи нормативні поняття або поняття, до яких зведені нормативні.

Усі мисленні операції правозастосувача передують проведенню юридичної кваліфікації неправомірного діяння. Юридична кваліфікація – особлива самостійна операція, яка завершує підготовчі дії суб'єкта правозастосування. Позитивна відповідь на питання, чи кваліфікується конкретне діяння за конкретною охоронною нормою, відкриває шлях до відшукування підсумкового примусового припису в межах санкції цієї норми. З логічно-технологічної сторони юридична кваліфікація є досить простою і зводиться до побудови категоричного силлогізму, тобто дедуктивного умовиводу, в якому з двох основних суджень одержують зумовлене ними третє судження – висновок [5, с. 612]. Побудова такого силлогізму супроводжує інтелектуальну діяль-

ність правозастосовувача із систематизації, упорядкування суджень про ознаки правопорушення, одержаних у результаті дослідження обставин певного діяння. Така систематизація проводиться стосовно сторін будь-якого протиправного діяння (об'єкта, суб'єкта, об'єктивної чи суб'єктивної сторони) [4, с. 62]. Судження, які відображають окреме діяння, стають взаємозакріпленими, що полегшує процес кваліфікації.

Одержаний у ході юридичної кваліфікації висновок, який оформлюється у виді правозастосовного рішення про застосування до конкретної особи примусових заходів у межах санкції окремої правової норми, підбиває підсумок і є кінцевим результатом правоохоронної форми правозастосовної діяльності.

На підставі аналізу нормативно-правової бази щодо здійснення охоронної діяльності взагалі та правозастосовної зокрема доходимо висновку, що з метою її вдосконалення в Україні доцільно прийняти закон „Про правоохоронну діяльність”, а потім на підставі внесення змін та доповнень до чинних органічних законів обумовити завдання, принципи, структуру, права та обов'язки, відповідальність конкретних інститутів, органів, закладів, що займаються правоохоронною діяльністю в Україні. При цьому внутрішні питання, що належать до сфери правоохоронної діяльності у згаданих інститутах, органах і закладах, можуть бути врегульовані відомчими нормативно-правовими актами за умови їх несуперечності Конституції та чинним законодавчим актам.

Звичайно, в межах однієї статті висвітлити повно і ґрунтовно зазначену проблему доволі складно. Питання підвищення ефективності правоохоронної форми правозастосовної діяльності потребує подальших наукових розробок як з боку фахівців теорії права, так і з боку представників галузевих юридичних наук.

Список використаної літератури:

1. Галаган И.А. Административная ответственность в СССР. – Воронеж, 1976.
2. Заець А.П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. – К., 1999.
3. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України. – К., 2003.
4. Кудрявцев В.Н. Закон, поступок, ответственность. – М., 1986.
5. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К., 1974.
6. Явич Л.С. Общая теория права. – Л., 1976.

Надійшла до редакції 09.02.2012

КУЧУК А.М.,
кандидат юридичних наук, доцент
ГОГА А.М., курсант
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.5+342.7

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ: УКРАЇНА ТА ЄВРОПА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

Розглянуто підходи до розуміння гарантій прав людини, що склалися в Україні та Європі. Зазначено, що гарантією реалізації прав людини є сам індивід (для якого характерна права культура, правова активність), який разом з іншими створює постійного опонента публічній владі – громадянське суспільство. Акцентовано увагу на необхідності переосмислення ідеологічних догм у цій сфері.

Ключові слова: гарантії прав, гарантування, права людини, правова культура, правовий поліцентризм.

Рассматриваются подходы к пониманию гарантий прав человека, которые сложились в Украине и Европе. Отмечается, что гарантией реализации прав человека является сам индивид (которому свойственны правовая культура, правовая активность), который вместе с другими создает постоянного оппонента публичной власти – гражданское общество. Акцентируется внимание на необходимости переосмысления идеологических догм в этой сфере.

Ключевые слова: гарантии прав, гарантирование, права человека, правовая культура, правовой полицентризм.

